A jóllét magyarországi indikátorrendszerének elméleti alapjai

KELEMEN RITA – KINCSES ÁRON

Kulcsszavak: jóllét, indikátorrendszerek, szubjektív mutatók, életelégedettség.
JEL Classification: Q51, R13.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A jóllét multidimenzionális jelenség, amelyet nehezen lehet diszciplináris keretek közé szorítani. Az emberek jóllétét objektív és szubjektív tényezők egyaránt alakítják, melyek között azonosíthatók egyéni és társadalmi összetevők is. A jóllétnek nincsen általánosan elfogadott meghatározása. A jóllétet értékelésként, felfogásként, absztrakcióként, illetve dinamikus állapotként is kezeli a szakirodalom. Véleményünk szerint a jóllét az egyén azon meghatározó, saját maga, környezete és a társadalom által kölcsönösen befolyásolt komplex mentális és fizikai állapotát jelenti, mely az egyén saját életével való általános elégedettségét, a közösségi életben való részvételét, az élet objektív minőségét és annak szubjektív érzetét foglalja magában. A jóllét tehát időben változó állapot.

A szakirodalmi áttekintés során nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar indikátorrendszer kialakítása során nem lehet cél egy európai mutatószámrendszer átvétele, hanem saját, magyar jellegzetességeket is figyelembe vevő struktúra kialakítását szükséges szem előtt tartani.

A multidimenzionális objektív lista elmélet adja a koncepcionális keretét a magyar indikátorrendszernek. Véleményünk szerint az indikátorok kiválasztásakor a horizontális és a vertikális (egyénekre, társadalmi csoportokra, az egész társadalomra) tagozódásra vonatkozó objektív, szubjektív, önbevalláson és nem önbevalláson alapuló mutatókat is szerepeltetni szükséges a jóllét magyarországi indikátorrendszerében.

Az általunk bemutatott érvek alapján a fenti célokat az alábbi dimenziók elkülönítésével tudjuk a leginkább megragadni, s általuk összeállítani a hazai jólléti indikátorrendszert: Anyagi életkörülmények; Munkaidő és szabadidő; Oktatás, tudás, képzettség; Egészség; Mentális közérzet; Lakókörnyezet és infrastruktúra; Társadalmi tőke, társadalmi részvétel; Társadalmi megújulás.

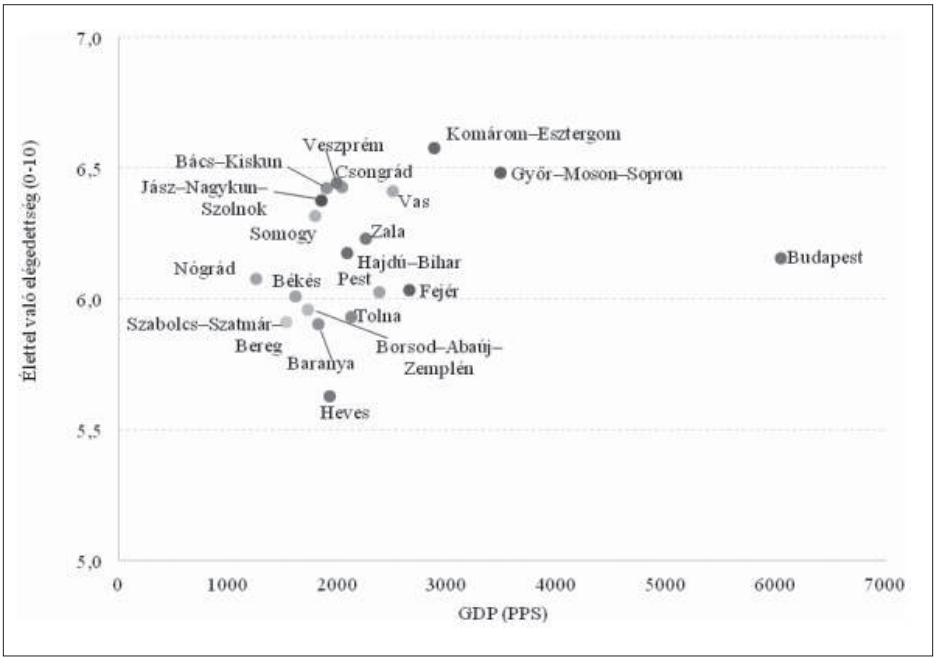
FOGALMI KERET, DEFINÍCIÓK

Napjaink társadalmát sokszor információs társadalomként emlegetik. Ez az elnevezés arra utal, hogy az információ előállítása, megszerzése egyre nagyobb szerepet játszik a társadalom életében. A gazdaság és a társadalom szereplőinek információval való ellátásában kitüntetett szerepe van a statisztikának.

Ezek az információk azonban nem statikusak, hanem időben változnak. Nem ugyanazokra az információkra volt szükség tegnap, amelyek holnap fontosak lesznek. Ilyen változásokat generált a statisztikában a 2008-as gazdasági világválság. Ennek hatására megerősödött az a felismerés, miszerint a gazdasági fejlődés nincsen feltétlen szinkronban a jóllét növekedésével, a társadalmi haladással vagy a fenntartható

1. ábra

A GDP és az élettel való elégedettség megyei átlagértékei, 2013

Forrás: előzetes adat, KSH, 2013

fejlődéssel. Az egyének életminőségének feltérképezésében a szubjektív mutatók felértékelődése szintén módosítja a módszertani megközelítéseket.

A gazdasági fejlődés mérésére kialakított legfontosabb statisztikai mutató, a GDP csak korlátozott mértékben képes számot adni a társadalom állapotáról, az egyének megélt életminőségéről. Erre mutat rá az 1. ábra, amely a GDP és az élettel való elégedettség átlagértékeinek összefüggéseit szemlélteti Magyarországon a megyék szintjén. Látható, hogy a GDP és a szubjektív jóllétet[1] mérő kulcsváltozó kapcsolata messze nem mondható lineárisnak. (Az élettel való elégedettséget 0–10-es skálán értékelték a válaszadók, ahol az értékek növekedésével arányosan emelkedett az önbevallásuk szerinti elégedettségi szintjük. A megyei számokat a válaszolók átlagos értékeiből nyertük.)

Az utóbbi években számos nemzeti, illetve nemzetközi kezdeményezés látott napvilágot, amelyek a fejlődésről és a jóllétről alkotott hagyományos fogalmak felülvizsgálatát, valamint új mérőeszközök kialakítását sürgették (*Stiglitz et al., 2009; OECD, 2008*). Egy csoport, egy ország fejlődésének megragadása több irányból lehetséges. Léteznek egy-egy aspektust – mint például a GDP a gazdaságot vagy az ökológiai lábnyom a környezetgazdálkodást – értékelő rendszerek, és ismeretesek törekvések, melyek komplex módon kívánják leírni a fenntartható társadalmi, gazdasági, környezeti fejlődést, mint az ISEW vagy a GPI (*Kerekes, 2011; Görbe – Nemcsicsné, 1998; Szigeti, 2011*). Az országok összehasonlí-

[1] Az 1., 2. és a 4. ábrán feltüntetett eredmények a KSH 2013-as SILC-felvételének Well-being moduljából származnak. A felmérésben közel 18 ezer 16 éven felüli személy vett részt.

tására számos kompozit indikátor létezik, példaként itt a HDI, HPI, EPI (*Szigeti et al., 2013*) mutatók említhetők.

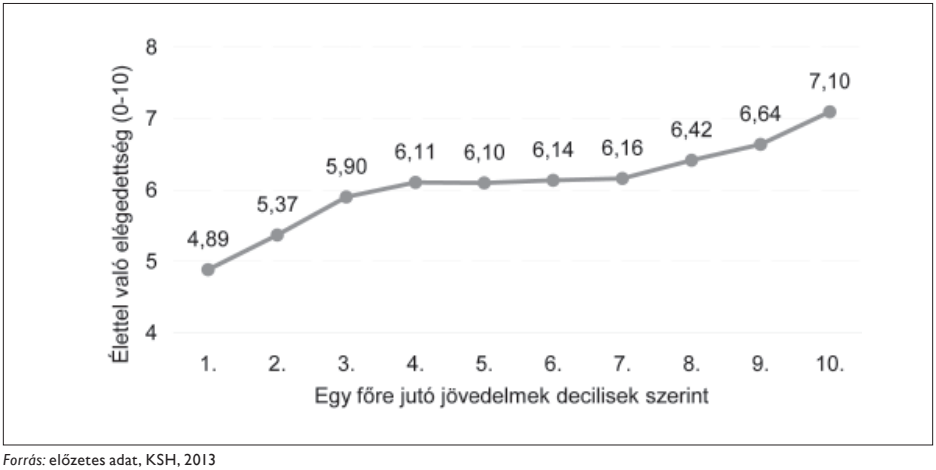
Tanulmányunkban rövid áttekintést adunk a jóllét mérésével kapcsolatos eddigi irányzatokról, kitérünk a jóllét mérhetőségének módszertani kérdéseire, végül bemutatjuk a jóllét magyarországi indikátorrendszerének lehetséges tartalmi egységeit, szerkezeti felépítését.

A társadalomtudományok, azon belül a szociológia és a pszichológia egyik központi kérdése az egyén életének, életminőségének, céljainak, végeredményben boldogságának a leírása, mérhetőségének kialakítása. Az ember megélt élethelyzeteinek, élményeinek, állapotának megragadása áll számos különböző megközelítés és módszertani eljárás középpontjában. A korábban inkább az objektív mutatók felé való eltolódottságot napjainkban a kevésbé robusztus, akár önbevallásos, akár szubjektív mutatók bekapcsolása korrigálja. A jóllétvizsgálatokban kutatóintézetek, egyetemek, nemzeti és nemzetközi szervezetek egyaránt részt vesznek. A különböző intézmények más-más céllal és eszközrendszerrel rendelkezve igazítják egymáshoz a kutatási célokat, a módszertani lehetőségeket, az elméleti megközelítéseket és ezen belül a jóllét fogalmának meghatározását is. Ily módon nem meglepő, hogy sem általánosan elfogadott definíciója, sem általánosan elfogadott koncepciója nincsen a jóllétnek (*Molnár – Kapitány, 2006*).

Ennek megfelelően sok különböző jóllételgondolás létezik. A legáltalánosabbak ezek közül az emberek életminőségére, életszínvonalára és az emberi fejlődésre koncentrálnak. Más megközelítések szerint a jóllét nemhogy megfelel az anyagi gazdagságnak, hanem a gazdasági fejlődés inkább szembe megy az erkölcsi értelemben vett jóval (*Takács, 2013a*). A korai jóllétkutatásokban a jóllét fogalma jelentősen redukálva jelenik meg jól-érzésként (*well-being, well-feeling*) (*Gasper, 2004*). *Easterlin (2001)* egyenlőségjelet tesz a szubjektív jóllét, az élettel való elégedettség, a boldogság, a jólét és a jóllét között. A jóllét, boldogság fogalma nehezen megragadható, de biztosan túlmutat az anyagi javak kielégítésén (*Baritz, 2013*). Az anyagi javak a jóllét egyik valószínűségi feltételeként tekinthetők. Ezt támasztják alá a jövedelmi helyzet és az élettel való elégedettség összefüggésének vizsgálati eredményei. A 2. ábra jövedelmi tizedek szerint ábrázolja az egyének élettel való

2. ábra

Az élettel való elégedettség átlagértéke jövedelmi tizedek szerint, 2013

Forrás: előzetes adat, KSH, 2013

elégedettségét, mely a szubjektív, megélt jóllét egyik legfontosabb változója. A görbe két szélén látható erőteljes összefüggés a két vizsgált változó között. Az igen rossz anyagi körülmények között élőknél esik meredeken a szubjektív jóllét, valamint az átlagosnál magasabb anyagi életszínvonal mellett emelkedik a legmagasabbra. A társadalom anyagi szempontból középső 50%-a (3–7. tized) esetén nincsen szignifikáns különbség a szubjektív jóllét és a jövedelmek között.

Később vált általánosan elfogadottá, hogy a jóllét kifejezése nem egyenlő a boldogsággal. Embernek lenni több, mint a boldogság, öröm vagy fájdalom érzésének képessége; az érvelés, az értelem, a képzelet, a társadalmi csoportokon belüli és azok közötti kapcsolatok és az identitás sem maradhat ki a rendszerből. Más kutatások beleveszik a jóllét koncepciójába a szociális jólét, a „jól-élés" (*well-living*), a szükségletek teljesülése, a fejlődés, a képességek bővítése és a szegénység fogalmait is (*McGillivary, 2007*).

A jóllét filozófiai csoportosítása alapján megkülönböztethetők a hedonikus, az eudémotikus és az objektív listaelméletek. A listaelmélet arra utal, hogy egy halmazba lehet foglalni, listát lehet készíteni a jólléthez kapcsolódó szükségletekről és azok teljesüléséről.

A *hedonikus* megközelítés a jóllétet egyfajta örömként, a vágyak, szükségletek kielégítése során keletkező pozitív érzelmek felől közelíti meg (*Waterman, 1993; Ryan – Deci, 2001*). Ugyanakkor léteznek ellentmondóan értékelhető vágyak és szenvedélyek is, mint az alkoholizmus (*Scanlon, 1993*), az elképzelés későbbi változatai ezért egyértelműbben fogalmaztak: az emberek azon vágyai vehetők figyelembe a jóllét szempontjából, melyek nem sértenek másokat.

Az *eudémotikus* elgondolás eredete az előző koncepciónak a közgazdaságtani operacionalizálása. Eszerint a jóllét a különféle tevékenységekbe történő bevonódás örömeként és ebből fakadó elégedettségként ragadható meg. Az egyén életcéljai, pozitív kapcsolatai, önelfogadása meghatározó szerepet kapnak ebben a folyamatban. Az elmúlt években egyre nagyobb hangsúlyt kapó szubjektív jóllétkutatási irányzat előtt általánosan elfogadott nézet volt, hogy az előnyök, vágyak teljesítése az egyén számára közvetlen megelégedettséget, örömöt okoz, mely meghatározza a jóllétét. A preferenciaelmélet szerint viszont maga a válogatás lehetősége vezet megelégedéshez, örömhöz (*McGillivary, 2007*).

Az *objektív listaelmélet* (*Scanlon, 1993; McGillivary, 2007*) megközelítése szerint a jóllét növekedése mérhető objektív jellemzőkből álló listák, felsorolások teljesülésével. Ilyen értelemben a fenti két elmélet is az objektív listaelméletek közé tartozik, csak ezekben az esetekben a „listán" csak egy-egy elem szerepel. Az objektív listaelmélet bizonyos értelemben elitista, azaz inkább a tudás, az ismeret, mint az öröm és a vágyak számítanak (*Crisp, 2001*).

A következő főbb felfogások különböztethetők meg az elméleten belül

- a képességek megközelítés (*Sen, 1993*) a jóllétet azon képességek szempontjából értékeli, amelyek értékes tevékenységek folytatására tesznek alkalmassá;
- az alapvető emberi értékek szempontú megközelítés (*Grisez et al., 1987*);
- közepes szükségletek megközelítés (*Doyal – Gough, 1993*);
- az egyetemes lelki szükségletek megközelítés (*Ramsay, 1992*);
- axiologikus, azaz értékirányult kategóriák megközelítés (*Max – Neef, 1993*);
- az egyetemes emberi értékek megközelítés (*Schwarz, 1994*);
- a szubjektív jóllét megközelítés (*Cummins, 1996; Easterlin, 2001*);
- a jóllét multidimenzionális megközelítése (*Narayan et al., 2000*);
- a központi emberi képességek szempontú megközelítés (*Nussbaum, 2000*).

A különböző megközelítések között egyetértés mutatkozik abban, hogy a jóllét multidimenzionális jelenség (*Rojas, 2004*), amelyet nehezen lehet diszciplináris keretek közé szorítani. Az emberek jóllétét *objektív és szubjektív* tényezők is alakítják, valamint a jóllét tényezői között azonosíthatók *egyéni és társadalmi* összetevők is. A tágabb társadalmi, gazdasági, politikai környezet állapota, az intézményrendszerek fejlettsége, működési módja kijelöli azt a keretet, amelyben az egyének a különböző lehetőségek, illetve korlátok között mozoghatnak. Az egyének eltérő tudása, képességei, lehetőségei megszabják, hogy a céljaikból mit képesek valóra váltani vagy az előttük álló korlátokból melyeken tudnak átlépni, s így milyen életkörülményeket teremthetnek maguknak. Az egyén személyisége, vágyai, értékei, célkitűzései, beállítódásai, adaptációs képességei, fizikai, pszichikai, pszichológiai jellemzői azt a személyes keretet adják meg, amitől személyes elégedettsége, boldogsága, érzelmi, hangulati állapota függ. Ezen szubjektív érzeten kívül a személyes elégedettséget jelentősen befolyásolja az egyén társadalmi helyzete, életminősége, anyagi jólétének mértéke és milyensége. A leírt területek több ponton összefüggnek és hatnak egymásra (*Hegedűs, 2001*).

A jóllét fogalma meglehetősen sokrétű, számos meghatározása és definíciós kísérlete lelhető fel. Az OECD a jóllét méréséhez kiadott kézikönyvében a szubjektív jóllétet a következőképpen írja le:

„A szubjektív jóllét az emberek életének, a velük történt *eseményeknek,* a testükkel, a gondolataikkal és az életkörülményeikkel kapcsolatos különböző értékeléseiknek gyűjtőfogalma." (*OECD, 2013a*)

Más megfogalmazások szerint:

„A jóllét egy komplex *felfogás,* amely az emberek személyiségét tükrözi" (*Griffin, 1986*).

„A jóllét egy olyan *absztrakció,* ami egyfajta kiértékelését adja az emberek élethelyzeteinek vagy létének" (*Gasper, 2002; Travels – Richardson, 1997*).

„A jóllét a személy helyzetének *értékelése,* vagy olyan értékelés, amelynek középpontjában az emberi lét áll (*Gasper, 2002*).

Megint más vélemények szerint a jóllét nem értékelés, felfogás, absztrakció, hanem egy dinamikus állapot.

„A jóllét egy dinamikus *állapot,* amelyben az egyén képes fejleszteni a benne rejlő lehetőségeket, a munkáját produktívan és kreatívan képes ellátni, erős és pozitív kapcsolatokat képes építeni másokkal, képes részt venni a közösség életében. Ez fokozható, ha az egyén képes teljesíteni a személyes és a társadalmi célokat és ezt céltudatosan valósítja meg a társadalomban." (*Government Office for Science, 2008*).

Tekintettel a jóllét szerteágazó jelentéstartamára, valamint a számos lényeges szempont szerinti megközelítés lehetőségére, indokoltnak tűnik, hogy a jelenség meghatározásánál ne egy kiemelt szempontot helyezzünk kulcspozícióba, hanem a jóllétre vonatkozó gyűjtőfogalmat próbáljunk kialakítani (3. ábra).

Ennek megfelelően az általunk alkalmazott definíció szerint a *jóllét* az egyén azon meghatározó, saját maga, környezete és a társadalom által kölcsönösen befolyásolt

3. ábra

A jóllét komplex fogalma

Forrás: saját szerkesztés

komplex mentális és fizikai állapotát jelenti, mely az egyén saját életével való általános elégedettségét, a közösségi életben való részvételét, az élet objektív minőségét és annak szubjektív érzetét foglalja magában. A jóllét tehát időben változó állapot.

JÓLLÉTI MUTATÓSZÁMRENDSZEREK

A jóllétkutatások – melyek jellemzően a pszichológia, szociológia, politológia, statisztika és a közgazdaságtan tudományterületek metszetébe tehetők – statisztikai vetületei a jóllét sokdimenziós állapotát meghatározó összetevőit kívánják azonosítani, a faktorok befolyásoló arányait meghatározni, társadalmi összefüggéseiben vizsgálni annak időbeni változásait. De mielőtt a jóllétet meghatározó dimenziókat különítenénk el, a mérés céljainak, az indikátorrendszer használatának funkcionális meghatározása elengedhetetlen. Változatos indokok, különböző célok állhatnak a jóllétmérések hátterében. Ahogy fentebb igyekeztünk bemutatni, nagyon sok fogalom és felfogás létezik a jólléttel kapcsolatosan. A releváns szakirodalom gazdag, változatos és sokrétű. Kérdés, hogy mit próbálnak mérni azok, akik a jóllétet szándékoznak mérni? Bármelyik jóllét-megközelítésből indulunk is ki, ha azt vizsgáljuk, hogy kikre vonatkozik a vizsgálat, és azt, hogy milyen típusú mutatókat tartalmaz, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a jóllétkutatások során lényegében két különböző gondolatisággal találkozhatunk: vertikálisan, valamint horizontálisan építhető fel a jóllét mutatószámrendszere.

A *horizontális tagolású* jólléti mutatórendszerek három nagy részből tevődnek össze szinte minden esetben (*Robertson – Cooper, 2011*). A mentális jóllét az egyik egysége, mely magában foglalja az egyén azon képességeit, melyek a mindennapi stresszkezeléshez, a pozitív attitűdök ápolásához, valamint a környező világban a mindennapi tevékenységbeni céltudatosság fenntartásához szükségesek. A második nagy egység a fizikai jóllét, mely jellemzően a testmozgás mennyiségére, az esetleges alvási zavarokra, az alkoholfogyasztásra, az egészségi állapot egyes jellemzőire vonatkozik. A társadalmi jóllét a horizontális tagozódású mutatórendszerek harmadik jellemző nagy egysége, mely a pozitív és segíteni tudó társadalmi hálózatot foglalja magában.

A *vertikális tagolódás* szerint *Pomázi István (2014)* a személyes jóllétet, a társadalmi csoportok jóllétét és a nemzeti jóllétet különbözteti meg. A személyes jóllét azt fejezi ki, hogy az egyén élete mennyire alakul jól. Ez vagy önértékeléssel vagy objektív külső tényezők értékelésével mérhető. A társadalmi csoport jólléte azt mutatja meg, hogy mennyire alakult pozitívan egy adott csoport élete, életminősége. A nemzeti jóllét azt fejezi ki, hogy egy országban milyen a társadalom általános állapota. A nemzeti jóllét mérése gyakran az egyéni jólléti mutatók aggregálásából áll össze és jeleníthető meg (*Pomázi, 2014*).

A társadalmat alkotó egyének jóllétével és boldogságának kérdésével foglalkozó kutatások tudományos szempontú megközelítése mellett az országok közötti összehasonlítást célzó nemzetközi intézmény szervezésében megvalósuló felmérések is nagy múltra tekintenek vissza. A nemzetközi szervezetek közül az *ENSZ* (*UNDP, 1990, 2004*) és a *Világbank* (*World Bank, 1997, 2004*) publikált elsőként éves jelentéseket, melyekben az országokat rangsorolták különböző jólléti vagy jólléttel összefüggő indikátorok alapján. Megfigyelhető az évek előrehaladásával a jólléti indikátorok egyre gyakoribb használata az országok közötti különbségek vizsgálata, illetve teljesítményszintbeli eltérések kimutatása céljából. Ilyenek például a *Millenniumi Fejlesztési Célok* (*ENSZ, 2013a*) vagy a *Millenniumi Fenntarthatósági Célok* (*ENSZ, 2013bc*).

Az OECD *Better Life Initiative* programja 2011-ben azzal a céllal indult, hogy statisztikai, módszertani fejlesztések segít-

ségével az emberek mindennapi életének minőségét befolyásoló elemeket térképezze fel (*OECD, 2013b*). Az OECD egységes fogalmi rendszert szándékozott kidolgozni a jóllét vizsgálatára, valamint kialakította az egyéni, társadalmi jóllét mérésére a *Better Life Index* mutatót. Az OECD *How's Life?* címen kiadványsorozatot is indított. Első kötete 2011-ben jelent meg, melyet azóta újabb kiadvány is követett (*OECD, 2011, 2013b*). A könyv arra vállalkozott, hogy a jóllét mérésére kidolgozott index segítségével bemutassa és összehasonlíthatóvá tegye az OECD-országok társadalmi folyamatait. A kezdeményezés gyakorlati megvalósításával szemben a legjelentősebb kritika, hogy az egyes országokra vonatkozó felmérések kis mintán valósultak meg, így Magyarországon is mindössze 1000 ember került megkérdezésre. A kis mintaméret módszertani vonatkozásai miatt ez azt jelenti, hogy a felmérésből nyert információk csak korlátozott mértékben alkalmazhatók, messzemenő következtetések levonásától az OECD is óva inti az olvasót (*OECD, 2013b*). Az adatok az érvényességi problémák miatt sok esetben még az országok közötti sorrend megállapítására sem alkalmasak.

Az *Európai Statisztikai Rendszer* keretei között szakértői csoport alakult a jóllét méréséhez szükséges koncepcionális keretek megalkotására (*Kárpáti, 2014*). Az *Eurostat* a Stiglitz-jelentés közzététele, valamint az Európai Unió *„GDP and beyond"* (*Commission of the European Communities, 2009*) előirányzatát követően 2010-ben szakértői csoportot hívott életre azzal a céllal, hogy megalkossák az Európai Unió szintjén harmonizált, a jóllét mérésére alkalmas indikátorrendszert. Ez az egységes, jórészt a tagállamok részéről már korábban is gyűjtött adatokra épülő indikátorrendszer kidolgozás alatt áll, az *Eurostat* 2015 nyarára tervezi a véglegesítést, így jelenleg az Európai Unión belül nincsen egységes, sőt semmilyen elfogadott nemzetközi indikátorrendszer a jóllét leírására.

A jóllét mérésére bevezetett indikátorrendszerek fejlődésében meghatározó a *Stiglitz, Sen és Fitoussi* vezette *Gazdasági Teljesítmény és Társadalmi Haladás Mérésével Foglalkozó Bizottság*[1] megalakulása és munkássága. A megfogalmazott ajánlások bázisán különböző elméletek bontakoztak ki és erősödtek meg a GDP-n túlmutató társadalmi-gazdasági jelenségek megértésére, mérésére vonatkozóan. Ezek egyrészt az életminőséget, a boldogságot, illetve a társadalmi közérzetet magában foglaló *jóllétet,* másrészt a *társadalmi haladást,* harmadrészt a *fenntartható fejlődés* fogalmát állították a vizsgálódás középpontjába.

A fenti három megközelítés bár szorosan összefügg egymással, ám más-más aspektusokat hangsúlyoz. Az 1987-es *Brundtland-jelentés* szerint a *fenntartható fejlődés* olyan fejlődési folyamatra koncentrál, amely *„kielégíti a jelen szükségleteit* anélkül, hogy csökkentené a jövendő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket" (*World Commission on Environment and Development, 1987*). A fenntartható fejlődés vizsgálata esetén a gazdasági fejlődés mellett tehát a környezeti értékek kerülnek előtérbe. A *társadalmi haladás* fogalma az adott társadalomnak bizonyos társadalompolitikailag meghatározott célok felé történő előrehaladására utal. Ennek megfelelően főként a társadalmi ellátórendszerek modernizációs folyamatainak eredményeire, az életkörülményeket, életviszonyokat alapvetően meghatározó tényezőkre és a különböző társadalmi csoportok helyzetében bekövetkezett változásokra koncentrál (*KSH, 2008*). A fenti két megközelítéssel szemben a boldogság- és életminőség-kutatások a *jóllét* fogalmát állítják a vizsgálódás középpontjába.

A jólléttel kapcsolatos vizsgálatok ívé-

[2] A bizottság eredeti neve: *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.*

ben, kiváltképp a hivatalos statisztikák módszertani fejlődésében meghatározók a Stiglitz-bizottság munkáinak vonatkozó ajánlásai. A bizottság azzal a céllal jött létre, hogy javaslatokat tegyen új statisztikai módszerekre, melyek az addig általánosan elfogadott GDP-mutatónál alkalmasabbak a komplex társadalmi folyamatok érzékenyebb jellemzésére (*Stiglitz et al., 2009*). A bizottság 12 ajánlásban fogalmazta meg főbb javaslatait (*Ecostat, 2010*), melyeket áthat egy új attitűd, ami a gazdaság és a globális folyamatok mellett az egyénre, az egyén szubjektív életminőség-érzetére fókuszál. Ezt deklarálja a *10. ajánlás*, mely emellett feladat elé állítja a nemzeti statisztikai hivatalokat is.

„Az objektív és szubjektív jóllét mérése egyaránt kulcsfontosságú információkat szolgáltat az emberek életminőségéről. A statisztikai hivataloknak saját felméréseikbe olyan kérdéseket kell beépíteniük, amelyek révén megfoghatóvá válna az emberek életértékelése, a boldogságérzettel kapcsolatos tapasztalataik és prioritásaik." (10. ajánlás)

További konkrét feladatokat fogalmaz meg a *9. ajánlás*.

„A statisztikai hivataloknak biztosítaniuk kell azokat az információkat, amelyek az életminőség egyes dimenzióinak összekapcsolásához, és ezek révén különböző indexek megalkotásához szükségesek."

Természetesen nem a Stiglitz-bizottság foglalkozott elsőként a jóllét mérésével, az csupán új lendületet és határozottabb irányvonalat adott a vizsgálati területnek. A 2008-as gazdasági válság azért jelent fontos határpontot a jóllétkutatásokban, mert egyrészt az egyes kutatócsoportok, kutatóintézetek mellett a nemzetközi szervezetek, nemzeti statisztikai hivatalok is jelentős számban bekapcsolódtak a vizsgálatokba, másrészt a jóllétkutatásokban az *indikátorrendszerek* kialakítása került a fókuszba.

Az utóbbi időszak fejleménye, hogy a statisztika hivatalos intézményei – nemzeti statisztikai hivatalok, nemzetközi szervezetek – a jóllét vizsgálatát elősegítő átfogó indikátorrendszerek kialakítására vállalkoznak. A publikált indikátorrendszerek közös vonása a multidimenzionalitás, azaz a jóllétet meghatározó egyes dimenziók beazonosítása, a dimenziókon belüli releváns indikátorok használata.

A nemzetközi kezdeményezések mellett több nemzeti statisztikai hivatal önállóan kezdte meg a jóllét vizsgálatát. Az *Ausztrál Statisztikai Hivatal* 2002-ben publikált először jólléttel kapcsolatos adatokat, majd 2010-ben és 2012-ben frissítette azokat. *Nagy-Britanniában 2011*-ben a miniszterelnök indította el a „nemzeti jóllét mérése" projektet. *Franciaországban* a Stiglitz-jelentés után a jólléttel kapcsolatos mutatókat beillesztették a statisztikai hivatal által koordinált háztartásvizsgálatokba. *Olaszországban* 2011-ben a *Statisztikai Hivatal* és a *Nemzeti Gazdasági és Munkaügyi Tanács* az olasz társadalmi haladás mérését koordináló csoportot hozott létre vállalatok, szakszervezetek és a civil társadalom bevonásával. Céljuk az volt, hogy lakossági konzultáció segítségével felmérjék az olaszok számára legrelevánsabb jóllétdimenziókat, amelynek keretei között, a konzultációk során kerültek be a jóllétet leíró mutatók közé az olasz gasztronómiára vonatkozó változók is. Az eredményeket először *2013*-ban publikálták. *Ausztria 2012*-ben jelentette meg *How's Austria?* című kiadványát, amely az OECD vizsgálatait vette alapul, azt kiegészítve mutatta be az osztrák társadalom jóllétadatait. Hasonló módon *Új-Zéland, Kanada, Egyesült Államok, Írország* és *Finnország* is rendelkezik jólléttel kapcsolatos kutatási eredményekkel (*Pomázi, 2014*).

Évtizedekkel korábban, 1972-ben *Bhután* harmadik uralkodója a nemzeti össztermék (*Gross National Product, GNP*) helyett a jóllétet mérő nemzeti összboldogság- (*Gross National Happiness*) mutató növelését tűz-

te ki legfőbb célként. Az indikátorrendszer kulturális sajátossága, hogy világnézeti, vallási elemeket is tartalmaz (pl.: meditálás gyakorisága, önzetlen viselkedés).

A boldogság kultúrafüggő, az élettel való elégedettség nem vonatkoztatható el a hagyományok, értékrend kontextusától. Ily módon a jóllét mérését célzó indikátorrendszernek is ahhoz a kulturális, társadalmi közeghez kell igazodnia, ahol az alkalmazásra kerül. A butháni indikátorrendszer vallási elemei egyik európai ország indikátorrendszerének sem részei. Az európai és nyugati kultúra országainak jólléti mutatórendszerei hasonlítanak egymáshoz, hiszen hasonló értékrendet képviselnek. A területek nagyobb részt megfelelnek a nemzetközi trendnek, kiegészítve azt az adott társadalom és kultúra fontos jellemzőivel. A különböző jóllétkutatásokat és létrejött indikátorrendszereket áttekintve megállapítható, hogy a problémák és dilemmák ellenére e vizsgálatok igen hasonló fogalmi keretbe ágyazódnak. Bár a dimenziók megnevezése, számossága eltérő, tartalmuk hasonló és mérésük is többnyire azonos mutatók bevonásával történik.

A JÓLLÉT MAGYARORSZÁGI INDIKÁTORRENDSZERÉNEK KONCEPCIONÁLIS KERETEI

Abból a célból, hogy a társadalom, a gazdaság szereplőit, döntéshozóit releváns információval tudja ellátni, a *Központi Statisztikai Hivatal* a *Fenntartható fejlődés* magyarországi indikátorrendszerét (*KSH, 2013*) és a *Társadalmi haladás* mutatórendszerét már kidolgozta. A külső és belső igényeknek, a nemzetközi és a hazai társadalomkutatási trendeknek megfelelően a folyamat újabb állomása lehet a *Jóllét magyarországi indikátorrendszerének* kialakítása.

Egy indikátorrendszer kialakításakor meghatározó, hogy a mutatórendszer célja egy ország belső jellemzőinek vizsgálata vagy az országok közötti összehasonlításra lehetőséget adó nemzetközi alkalmazás. Az *OECD* által kidolgozott indikátorrendszer nyilvánvaló célja a nemzetközi összehasonlítás, mely természetéből fakadóan kevésbé alkalmas az egy országon belüli akár társadalmi jellemzők mentén jelentkező, akár területi különbségek korrekt jellemzésére. Az általunk javasolt indikátorrendszer a magyarországi sajátosságok feltárására fókuszál, de nem szeretnénk lemondani arról sem, hogy az eredmények értelmezéséhez kontextust adjon a nemzetközi összehasonlítás.

Ennek megfelelően célunk nem egy európai indikátorrendszer átvétele, hanem saját, magyar jellegzetességeket is figyelembe vevő struktúra kialakítása, ezáltal a hazai lakosság társadalmi állapotának teljes értékű jellemzésének megvalósítása. Törekvésünket megerősítik azok a társadalomtudományi vizsgálatokra érvényes alapvető elméleti kritériumok, melyek szerint a társadalmi jelenségekről azon a térségi szinten vizsgálva kaphatók érvényes adatok, ahol azok valóságosan szerveződnek, funkcionális összetartozást, belső homogenitást mutatnak (*Bartke, 1989*). A jóllét esetében erre csak egy nemzeti indikátorrendszer képes tekintettel lenni. A hazai indikátorrendszer mutatóival szemben kiemelt szempont az adatok regionális szintű elérhetősége.

A következőkben *A jóllét magyarországi indikátorrendszerének* általunk javasolt szerkezetét, felépítését, dimenzióinak főbb vonásait mutatjuk be először módszertani szempontból, majd ezt követően térünk át a mutatórendszerrel kapcsolatos tartalmi kérdések tárgyalására, az indikátorrendszer dimenzióinak bemutatására.

Módszertani megfontolások

Egy indikátorrendszer készítésekor alapvető kérdés, hogy a rendelkezésre álló indikátorok közül milyen szempontok szerint történjen a szűrés, milyen elvárásoknak megfelelő változók tekinthetők érvényes

minőségi indikátoroknak. Társadalmi indikátoroknak olyan adatok tekinthetők, melyek információt hordoznak a társadalmi struktúrákról, folyamatokról vagy akár célokról, értékekről, véleményekről (*Spéder, 2010*). *Havasi Éva (2007)* részletesen ismerteti és a következő módon foglalja össze a társadalmi indikátorokkal szemben támasztott alapvető követelményeket.

1. Legyen *érvényes és jelentéssel bíró* (releváns).

2. Legyen *érzékeny és specifikus* a vizsgált jelenség szempontjából.

3. Legyen kutatásokkal *megalapozott.*

4. Legyen *statisztikailag is helytálló*, megbízható.

5. Legyen *érthető* és *könnyen interpretálható.*

6. Mondja el a *viszonyát a kapcsolódó indikátorokhoz* (hogyan illeszkedik a többi indikátorhoz).

7. Tegye lehetővé a *nemzetközi összehasonlítást* (egyszerre legyen használható hazai és nemzetközi célokra).

8. Legyen alkalmas a *mélyebb bontásokra* is (nemcsak globálisan, összesítve mondjon valamit a vizsgált jelenségről, hanem területi, társadalmi csoportokra vonatkozó bontásokban is).

9. Legyen *hosszabb távra (is) konzisztens* (ellentmondásmentes).

10. Legyen *időszerű,* időben rendelkezésre álló, *naprakész.*

11. Kapcsolódjon a *felmerülő és sürgető társadalmi-gazdasági kérdésekhez,* a politikai döntésekhez.

12. Legyen *kényszerítő erejű* (impozáns), *érdeklődésre számot tartó és izgalmas* (legyen érzékeny a fontos és érdeklődésre számot tartó kérdésekre).

Egy további elvárás a jóllét mérésére alkalmas indikátorok esetében a haladás, a pozitív változás irányának meghatározhatósága. A mutató irányítottságának rögzítése az indikátorrendszer képzése miatt egyrészt módszertani szempontból elengedhetetlen, másrészt ez teszi a felhasználók számára értelmezhetővé az indikátort, így lehet üzenete a mutatónak, változás esetén az elmozdulás iránya így lesz jelentéssel bíró.

A szakirodalomban sok heterogén jólléti dimenzióval találkozhatunk. A lista nagyon diverzifikált, olyan aspektusokat is lefed, mint a tudás, barátság, önismeret, egészség, gazdasági biztonság, szabadság, vagyon, testi épség, szeretet, szabadidő (*Alkire, 2002*). *Finnis (1980)* szerint a dimenzióknak a következő kritériumoknak kell megfelelniük

(i) magától értetődők, *egyértelműek* legyenek;

(ii) *függetlenek* legyenek abban az értelemben, hogy bármelyik dimenzió tetszőleges mutatója vagy azzal szoros kapcsolatban álló más mutató ne legyen jelen a másik dimenzióban;

(iii) *minimális* legyen (generátorrendszer legyen): a dimenziók számát csak információvesztés árán lehessen csökkenteni;

(iv) felépítése *ne legyen hierarchikus,* hiszen tértől és időtől függetlenül egyik dimenzió sem lehet fontosabb a többinél (*Finnis, 1980*).

A kritériumok röviden úgy foglalhatók össze, hogy a jóllétet egy vektorként szükséges felfogni, melynek az indikátorrendszer adja a bázisát, a dimenziók pedig a koordinátatengelyeket. A jóllét mérésének egyik sajátossága, hogy a jóllét állapotának minél pontosabb leírásához az egyént körülvevő társadalom bizonyos vonásait megragadó objektív változók mellett az egyénre vonatkozó objektív és szubjektív mutatók figyelembevétele egyaránt szükséges. A legtöbb szerző szimpla megkülönböztetést használ, amikor a jóllét indikátorait objektív és szubjektív csoportokba sorolja. *McGillivary (2007)* szerint a jóllét mérésére alkalmas mutatók csupán legegyszerűbb csoportosítása a szubjektív és objektív változók megkülönböztetése, ami nem más, mint az érzelmek, érzések versus az érzelmeken kívüli aspektusok

mérése. Fontos kiemelni, hogy itt különböző dolgok méréséről van szó és nem egy adott jelenség különböző módszerekkel történő méréséről („*measure of different things, not different measures of single thing*") (*Diener, 2009; Diener et al., 1999*). Egy másik módszertani megközelítés szerint egy indikátor lehet önbevallásos vagy nem önbevallásos, más néven megfigyelt (*Camfield – Skevington, 2003*). Az önbevallás lehetősége önmagában szélesebb körű információt hordoz, mint az elégedettség vagy elégedetlenség érzetének mérését. A két különböző szempont együttes figyelembevételével a jóllét mérésére alkalmazott indikátorok négy típusa különböztethető meg (1. táblázat).

Az adódó négy típus közül a nem önbevallásos szubjektív indikátorok használata a jóllét szociológiai szempontú megközelítésekor nem releváns. A fennmaradó három típusba sorolhatók a jólléti indikátorrendszerek jellemző változói (*Camfield – Skevington, 2003*).

vagy csak áttételesen és mindenképpen lassú folyamatként módosíthatók. Ilyen például az egyén iskolai végzettsége, a háztartás anyagi helyzete vagy a lakóhely környezeti jellemzői. A szubjektív mutatók ezzel szemben az egyén személyiségének, pszichés jellemzőinek, megélt élményeinek függvényei, melyeket időbeli változékonyság jellemez. Az objektív és szubjektív mutatókkal együttesen történő adatgyűjtés koncepciója arra épül, hogy az egyén jóllétének meghatározásához az objektív mutatók csupán valószínűségi támpontokat adhatnak. A jóllét szempontjából viszont az az igazán fontos, hogy az egyén hogyan éli meg az adott körülményeket, eseményeket. A megélt élményekről a szubjektív mutatók hordoznak információkat. Az objektív és szubjektív mutatók közös rendszerbe foglalását azért is tartjuk fontosnak, mert sokszor az objektív mutatók javulását a szubjektív indikátorok nem igazolják vissza. A két csoport közötti esetleges disszonancia megértése, kezelése

1. táblázat

Példák módszertanilag különböző típusú indikátorokra

	Önbevallásos	*Nem önbevallásos (megfigyelt)*
Szubjektív	Nagyon meg vagyok elégedve azzal, amilyen messzire tudok gyalogolni.	A gyaloglási teljesítménnyel kapcsolatos érzelmi, motivációs agyi jelek laboratóriumi felvétele.
Objektív	100 métert tudok gyalogolni.	Megfigyelt értéke annak, hogy az emberek ténylegesen mennyit tudnak gyalogolni.

Forrás: McGillivary, 2007

A jóllét mérésében *tartalmi szempontból* társadalmi és egyéni szintek határozhatók meg. A mutatók *vonatkozási szempontból* szubjektív és objektív jellemzőkkel illethetők. A társadalmi szintű mutatók vonatkozási szempont szerint szükségszerűen objektívek, nem értelmezhető ezen a szinten szubjektivitás. Az egyéni szinten mérő indikátoroknál megkülönböztethetők az objektív és a szubjektív mutatók.

Az egyénre vonatkozó objektív mutatók jellemzői, hogy adottságokat írnak le, amelyek a személy akaratából fakadóan nem fontos tudományos, illetve társadalompolitikai kérdés lehet.

Míg a KSH által korábban kialakított mutatórendszerek, a *Társadalmi haladás mutatórendszere*, illetve a *Fenntartható fejlődés mutatórendszere* (*KSH, 2013*) kizárólag objektív indikátorokat tartalmaznak, a különböző hazai és külföldi jóllétkutatásokhoz hasonlóan a jólléti indikátorrendszerbe szubjektív mutatókat is szerepeltetni kívánunk. Az egyén és a társadalom kölcsönhatásai mellett az egyénre vonatkozó szubjektív és objektív indikátorok együttes

kezelése, kapcsolódásai fontos információkat tárhatnak fel. A szubjektív változók bevonásával mért jóllétet csak a jóléti alapok ismeretében lehet kellően értelmezni, azaz a jóllétet a társadalmi-gazdasági kontextusokba beágyazva célszerű vizsgálni (*Harcsa, 2012, 2013*).

A mutatószámrendszer kialakítása során megkerülhetetlen a kompozit indikátorok használatának kérdése. A kompozit mutatók előnye, hogy széles körben érthetően, egyetlen számmal írnak le egy komplex jelenséget. A kompozit indikátorok veszélye is éppen ebben áll, hiszen egymástól igen különböző, nagy spektrumból válogatott mutatók középszámaként elengedhetetlenül felmerülnek torzítások, aránytalanságok. Az egyéni jóllét és a társadalmi fejlődés egyetlen jelzőszámmal történő kifejezésére még nem állt elő az a széles körben elfogadott kompozit indikátor, mely – mint a GDP a gazdaságról – a társadalomról, a társadalmat alkotó egyének boldogságáról szóló információkat tudná egy számba sűríteni. A korábban röviden ismertetett különböző nemzeti, illetve nemzetközi indikátorrendszerek sem egységesek e kérdés tekintetében. A legtöbben tartózkodnak az egyes elemi indikátorok nyomán nyert adatok egy összetett, kompozit indexbe történő összevonásától (*OECD, 2008*). Az OECD a *Better Life index* honlapján a dimenziók súlyozásával kapcsolatos állásfoglalást megkerülve a felhasználóra bízza a kompozit szám kiszámításához a dimenziók fontosságának beállítását.

Az indikátorrendszer felépítése

Az eddigieket alapul véve, a multidimenziós objektív lista elmélet megközelítését, illetve a horizontális és a vertikális (egyénekre, társadalmi csoportokra, az egész társadalomra) tagozódására vonatkozó mutatókat is szándékunkban áll a jóllét magyarországi indikátorrendszerébe beépíteni. Az indikátorrendszer kialakításának legfontosabb tartalmi kérdése, hogy a jóllét komplex jelensége milyen dimenziók segítségével, s miféle mutatókra támaszkodva írható le.

Szándékaink szerint a magyar indikátorrendszerbe bekerülő mutatók olyan elemeket számszerűsítenek, amelyek a jóllét megragadásának és értékelésének szempontjából Magyarországon különösen relevánsnak minősülnek. Ily módon információkat nyújtanak az életminőségről és annak dinamikájáról, segítve a jólléttel kapcsolatos kutatások statisztikai megalapozását, illetve a döntéshozók felé történő kommunikációját. A mutatók kiválasztásánál szem előtt szükséges tartani, hogy azok regionális szinten történő összehasonlításra alkalmasak legyenek. Az adatok validitási szempontja megkívánja, hogy csak nagymintás, hivatalos statisztikából származó eredmények kerüljenek az indikátorrendszerbe. A változások megragadása az időbeli különbségek alapján lehetséges, ezért a rendelkezésre álló változók közül törekedni kell az idősoros adatok beválogatására vagy legalább két időpontban felvett mutatók választására. A nemzetközi összehasonlítás bár nem elsődleges célja az indikátorrendszernek, más országok adatai, illetve az Európai Unió egészére számított átlagértékek a hazai eredmények értelmezéséhez megfelelő viszonyítási keretet szolgáltathatnak, így a nemzetközi adatok elérhetőségének szintén szerepelnie kell a szűrési szempontok között.

A jóllét magyarországi indikátorrendszerében nyolc dimenziót rögzítettünk, melyek bár egymással összefüggő, kapcsolatokkal rendelkező területek, a vizsgálati rendszer felépítésében külön egységeket alkotnak. A dimenziók struktúrája megfelel a *Finnis* (*1980*) által megfogalmazott kritériumoknak. A dimenziók az alábbi elnevezésekkel szerepelnek: *Anyagi életkörülmények; Munkaidő és szabadidő; Oktatás, tudás, képzettség; Egészség; Mentális közérzet; Lakókörnyezet és infrastruktúra; Társadalmi tőke, társadalmi részvétel; Társadalmi megújulás*.

Az indikátorrendszer dimenziói

Az indikátorrendszerbe foglalt mutatók az élet egyes területeit követve csoportokba rendezhetők, melyeket a mutatórendszerben dimenzióknak nevezünk. A nyolc egyenrangú dimenzió közül a jövedelemre, az anyagi lehetőségekre vonatkozó mutatók az *Anyagi életkörülmények* elnevezésű dimenzióba kerülnek. A háztartás vagy azon belül az egyén anyagi helyzete többszörösen hat az emberek közérzetére, az egyének jóllétére, összességében a társadalom állapotára. A rendelkezésre álló anyagi források hatnak többek között a szabadidő aktív, tartalmas eltöltésére, az egyén oktatásban való részvételére, a háztartás lakókörnyezetének, lakásának minőségére, és mindezek befolyásán keresztül a háztartáshoz tartozó személyek fizikai és mentális egészségi állapotára. Az objektív tényezők mellett az anyagi helyzettel való elégedettség a körülmények megélt értékéről szól, ami az egyén jólléte szempontjából az egyik legfontosabb mutató.

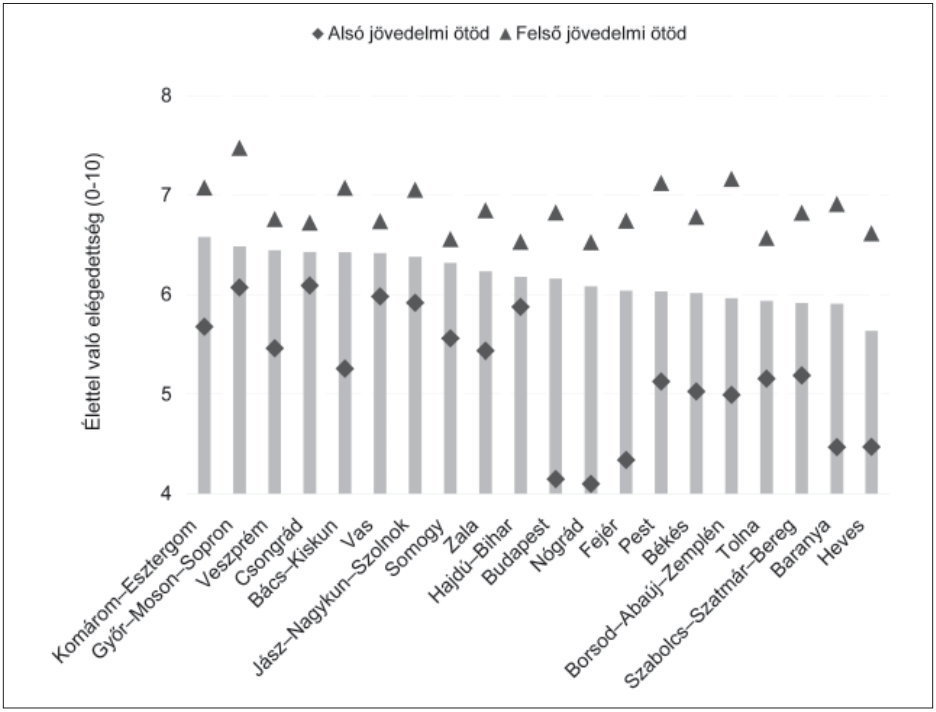
A munka és a szabadidő minőségének kölcsönhatása, valamint az egyén életére, jóllétére való hatása egyértelmű. A *Munkaidő és szabadidő* dimenzió tartalmazza ezeket a területeket megragadó változókat. A munkaviszony léte, a munkaidő hossza, a munkaidő elosztása, a munkába járásra fordított idő egyrészt meghatározza a szabadidő mennyiségét, másrészt hatással lehet arra is, hogy jókedvűen és pihentetően vagy kedvetlenül, frusztráltan, fáradtan használjuk-e fel szabadidőnket. A szabadidős programokon való részvétel, a kulturális érdeklődés szintén ebbe a dimenzióba tartozik.

Az oktatás, a tudáshoz való hozzáférés, az oktatás minősége a modern társadalom fontos értéke, mely a jóllét általános állapotától sem függetleníthető. Ennek megfelelően az *Oktatás* dimenziója reflektál az egyén és a társadalom iskolázottságára. Az egyén életére, életminőségére szinte lekövethetetlen hatásokkal van az iskolázottság, az elsajátított tudás. A jóllét szempontjából a legszembetűnőbb a munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetre való erőteljes hatása. Emellett számos szubjektív – szociális, pszichológiai – faktor is azonosítható. Az egyéni tudástőke jellemzően nemcsak magasabb jövedelemmel, de több kulturális és társadalmi tőkével, szélesebb érdeklődési és tevékenységi körrel, aktívabb állampolgári viselkedéssel, valamint sűrűbb kapcsolati hálóval is párosul. Az iskolázottabbaknak jobbak az elhelyezkedési esélyeik, kevesebb köztük a munkanélküli (*Galasi – Varga, 2005*). A közoktatás egyik fontos objektív mérőszáma a társadalom iskolázottsága. Az alap-, közép- vagy felsőfokú iskolai végzettségűek aránya mellett beszédes mutató a korai iskolaelhagyók aránya, mely mutató értékének csökkentése az Európai Unió kiemelt céljai közé tartozik.

Az egészség megőrzése, illetve visszanyerése nagymértékben függ az egyén cselekedeteitől, életmódjától, de összefüggésben áll az egészségügyi ellátórendszer mennyiségi és minőségi jellemzőivel is. Ennek megfelelően az *Egészség* dimenzióba tervezünk az egyénre vonatkozó objektív leíró változót, például a betegség miatt a mindennapi tevékenységekben való korlátozottságot vagy az egyén saját egészségi állapotának szubjektív megítélését éppúgy, mint a társadalmi szinten mérhető, az egészségügyi rendszer állapotára reflektáló adatokat. Az egészség és a jóllét kapcsolata kölcsönös. Egyrészről az egészség alapvető tényezője és összetevője a jóllétnek. Nemcsak az általános közérzetet és életminőséget befolyásolja, hanem jelentős és közvetlen hatása van a szabadidő eltöltésére, a társas kapcsolatok alakulására, de közvetett módon – a munkaerőpiacon való részvétel lehetőségein keresztül – az anyagi körülmények alakulására is.

A *Mentális közérzet* elnevezésű dimenzió az egyén megélt életminőségére koncentrál, az egyén mentális egészségét, jellemző érzelmi állapotát, életelégedettségét méri önbevallásos adatfelvétel alapján. A jóllét fogalmán belül ezt a részterületet szokás szubjektív jóllétnek is nevezni, mely arra

4. ábra
Az élettel való elégedettség megyénként, jelölve a jövedelem szerinti alsó és felső ötödök értékét, 2013

Forrás: KSH, 2013, előzetes adat

utal, hogy objektív mutatókkal nem mérhető érzelmi, hangulati elemeket tartalmaz. A dimenzióban kap helyet a szubjektív jóllét legelterjedtebb kérdése, mely az élettel való általános elégedettségre vonatkozik. A változó megyék szerinti értékét mutatja be a 4. ábra, jelölve az alsó és a felső jövedelmi ötöd szerinti átlagértékeket is.

Mint a szubjektív jóllétre és boldogságra fókuszáló empirikus kutatások jelentős részénél (*Takács, 2013b*), az elégedettségre vonatkozó változók esetén is 0-tól 10-ig terjedő skálát alkalmazunk, ahol 0 az „egyáltalán nem elégedett", a 10 pedig a „teljes mértékben elégedett" válasznak felel meg. A dimenzió tartalmára utaló mentális közérzet elnevezés lehetőséget ad a szubjektív jelző módszertani és tartalmi megkülönböztetésére és elkülönítésére.

A *Lakókörnyezet és infrastruktúra* dimenzióba tervezett mutatók vizsgálata elsősorban társadalmi szempontból történhet, hiszen a jóllét vonatkozásában a megélt környezeti feltételek a meghatározó faktorok. A lakás minőségére, a lakás zsúfoltságára vonatkozó objektív mutatók megbízhatóan vetítik előre az egyén életminőségét, jóllétét. A lakókörnyezet és az infrastruktúra fejlettsége összefüggésben áll a területi, urbanizációs, regionális különbségekkel. Emellett a lakókörnyezet minőségét befolyásoló társadalmi faktor az ott élők jellemző kulturális, szociális szokásrendszere, viselkedési normája. A közbiztonság állapota nem csupán a potenciális bűnesetek kapcsán rombolja az ott élők jóllétét, de a biztonságérzet hiánya, a félelem negatív hatásai mentén is befolyásolja azt.

A Társadalmi tőke, társadalmi részvétel dimenzió a humán közeggel való érintkezés mennyiségi és minőségi szempontú leírására szolgál. Az emberi személyes kapcsolatok, valamint közösségi tevékenységek az egyéni jóllét állapotát szociális, pszichés, gazdasági szempontból is erősen befolyásolják, s melyek összessége a társadalmi kohéziót határozza meg. A családi, munkahelyi, lakókörnyezeti társas alrendszerek megléte és együttműködési módja erősíti vagy gyengíti a társadalom szövetét. A kiterjedt személyes kapcsolati háló segíti az egyéni boldogulást, az elhelyezkedést, az üzleti sikereket, a különféle anyagi, testi és lelki problémák megoldását.

A tervezett indikátorrendszer egyik sajátossága a *Társadalmi megújulás* dimenzió, mely egyik ismert jólléti mutatórendszerben sem szerepel. Meggyőződésünk szerint a jövőre vonatkozó egyéni és társadalmi szintű várakozások, lehetőségek nem csupán a jövő szempontjából fontosak, hanem hatással vannak a jelen jóllétére is. A pozitív jövőkép magában foglalja azt a képességet és biztonságot, hogy a személy bízik abban, hogy a változó körülmények között mindig képes lesz megfelelő erőforrásokat mobilizálni, adott esetben nem csupán saját erőforrásokat, hanem külső segítségben, a kölcsönösségben is bízhat. Mindezek elengedhetetlenek a megélt életérzés, a jóllét szempontjából. Nyilvánvaló továbbá, hogy demográfiai változások és a gyermekek életminőségébe, annak fejlesztésébe fektetett energiák határozzák meg a jövő generációinak életét, jóllétét.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Alkire, S. (2002): *Valuing Freedoms – Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*. Oxford University Press, Oxford – (2) Baritz L. S. (2013): Mi az ember, hogy megemlékezel róla… – A homo oeconomicus és a homo reciprocans – erényetikai szemszögből. *Polgári Szemle,* 9. évf. 3-6. sz. – (3) Bartke I. (1989): *A társadalom és a gazdaság területi szerkezetének alapvonásai.* Akadémiai Kiadó, Budapest – (4) Camfield, L. – Skevington, S. (2003): *Quality of Life and Well-being*. WeD. Working Paper on Bath WeD. University of Bath – (5) Commission of the European Communities (2009): *GDP and beyond measuring progress in a changing world commission of the european communities*. Commission of the European Communities, Brussels – (6) Crisp, R. (2001): *Well-being, Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University, Stanford – (7) Cummins, R. A. (1996): Domains of Life Satisfaction: An Attempt to Order Chaos. *Social Indicators Research,* 38. 3. 303-328. pp. – (8) Diener, E. (2009): The Science of Well-Being. *Social Indicators Research Series,* 37. 271-294. pp. – (9) Diener, E. – Suh, E. M. – Lucas, R. – Smith, H. (1999): Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin,* 125. 276-302. pp. – (10) Doyal, L. – Gough, I. (1993): *Need Satisfaction as a Measure of Human Welfare*. In Blass, W. – Foster, J. (ed.): Mixed Economies. Edward Elgar Publishing, London – (11) Easterlin, R. A. (2001): Income and Happiness: Towards an Unified Theory. *Economic Journal,* 111. 465-484. pp. – (12) Ecostat (2010): *Bővülő Európa: Tények és tanulmányok*. Ecostat Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet, Budapest – (13) ENSZ (2013a): *The Millennium Development Goals Report.* UN, New York – (14) ENSZ (2013b): *An Action Agenda for Sustainable Development.* UN, New York – (15) ENSZ (2013c): *Statistics and indicators for the post-2015 development agenda.* UN, New York – (16) Finnis, J. (1980): *Natural Law and Natural Rights*. Clarendon Press, Oxford – (17) Galasi P. – Varga J. (2005): *Munkaerőpiac és oktatás.* MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest – (18) Gasper, D. (2002): Is Sen's Capability Approach an Adequate Basis for Considering Human Development? *Review of Political Economy,* 14. 435-461. pp. – (19) Gasper, D. (2004): *Human well-being: Concepts and Conceptualizations.* WIDER Discussion Paper, Helsinki – (20) Government Office for Science (2008): *Mental Capital and Wellbeing: Making the most of ourselves in the 21st century.* [Online.] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/292450/mental-capital-wellbeing-report.pdf – (21) Görbe A. – Nemcsicsné Zs. Á. (1998): A jólét mérése, avagy merre halad Magyarország. *Kovász,* 1998 tavasz, 61-75. pp. – (22) Griffin, J. (1986): *Well-being*. Clarendon Press, Oxford – (23) Grisez, G. – Boyle, J. – Finnis, J. (1987): Practical Principles, Moral

Truth and Ultimate Ends. *Americal Jorurnal of Jurisprudence,* 32. 99-151. pp. – (24) Harcsa I. (2012): Helyzetkép a társadalmi fenntarthatóságról az értékrendszerek és a jelzőszámok tükrében. *Statisztikai Szemle,* 90. évf. 10. sz. 905-924. pp. – (25) Harcsa I. (2013): Helyzetkép a főbb társadalmi folyamatokról. *Statisztikai Szemle,* 91. évf. 1. sz. 5-30. pp. – (26) Havasi É. (2007): Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei. *Statisztikai Szemle,* 85. évf. 8. sz. 677-689. pp. – (27) Hegedűs R. (2001): Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából. *Szociológiai Szemle,* 11. évf. 2. sz. 58-72. pp. – (28) Kárpáti J. (2014): Az életminőségről népszerű formában. *Statisztikai Szemle,* 92. évf. 2. sz. 139-158. pp. – (29) Kerekes S. (2011): Happiness, environmental protection and market economy. *Society and Economy,* 33. 5-13. pp. – (30) KSH (2008): *A társadalmi haladást mérő indikátorrendszer felhasználói kézikönyve.* Munkaanyag. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest – (31) KSH (2013): *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest – (32) Max, M. A. – Neef, M. (1993): *Human Scale Development: Conception, Application, and further reflection.* Apex Press, London – (33) McGillivary, M. (ed.) (2007): *Human Well-being: Concept and Measurement.* United Nations University – (34) Molnár Gy. – Kapitány Zs. (2006): Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle,* 53. évf. 10. sz. 845-872. pp. – (35) Narayan, D. R. – Chambers, K. S. – Petesch, P. (2000): *Voices of the Poor: Crying out for Change.* Oxford University Press, New York – (36) Nussbaum, M. C. (2000): *Women and Human Development: The Capability Approach.* Cambridge University Press, Cambridge – (37) OECD (2008): *Handbook on Constructing composite indicators.* Methodology and user guide. OECD Publishing, Paris – (38) OECD (2011) *How is Life?* Measuring well-being. OECD Publishing, Paris – (39) OECD (2013a): *Guidelines on Measuring Subjective Well-Being.* OECD Publishing, Paris – (40) OECD (2013b): *How's Life? - Measuring well-being.* OECD Statistics Directorate, Paris, 212 p. [Online.] http://dx.doi.org/10.1787/9789264201392-en – (41) Pomázi I. (2014): Új irányok a társadalmi haladás és jóllét mérésében. *Statisztikai Szemle,* 92. évf. 2. sz. 179-193. pp. – (42) Ramsay, M. (1992): *Human needs and the Market.* Alderhot, Avebury – (43) Robertson, I. – Cooper, C. (2011): *Well being, Productivity and Happiness at work.* New York – (44) Rojas, M. (2004): Wellbeing and the complexity of poverty: A subjective wellbeing approach. *WIDER Research Paper,* 29. 1-23. [Online.] http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/ICAP/UNPAN027962.pdf – (45) Ryan, R. M. – Deci, E. L. (2001): On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology,* 52. 1. 141-166. pp. – (46) Scanlon, T. (1993): *Value, Desire and Quality of Life.* In Nussbaum, M. – Sen, A. (eds.): The Quality of Life. Clarendon Press, Oxford, 188-191. pp. – (47) Schwartz, S. (1994): Are there Universal Aspects in the Structure and Contents of Human values? *Journal of Social Issues,* 50. 19-45. pp. – (48) Sen, A. K. (1993): *Capability and Well-being.* In Nussbaum, M. – Sen, A. K. (eds.): The quality of life. Clarendon Press, Oxford – (49) Spéder Zs. (2010): *Társadalmi jelzőszámok és jelentések: múlt, jelen és jövő.* Előadás a Paradigmaváltás a 21. század statisztikájában c. konferencián. Budapest, 2010. január 29. [Online.] http://www.mstnet.hu/cikkek/_doku/MST_100129_SZS.pdf – (50) Stiglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi, J. P. (2009): *Report by the Comission on the Measuremnet of Economic Performance and Social Progress.* [Online.] http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf – (51) Szigeti C. (2011): Alternatív mutatók, jólét és fenntarthatóság Magyarországon. *Polgári Szemle,* 7. évf. 3. sz. – (52) Szigeti C. – Borzán A. – Farkas Sz. (2013): Alternative indicators: can socio-economic advancement be measured? *Tér – Gazdaság – Ember,* 1. évf. 3. sz. 88-101. pp. – (53) Takács D. (2013a): Boldogsággazda(g)ság. *Lépések a fenntarthatóság felé,* 1. sz. 6-7. pp. – (54) Takács D. (2013b): Az empirikus boldogságkutatások konkrét módszerei. *Lépések a fenntarthatóság felé,* 2. sz. 8-9. pp. – (55) Travers, P. – Richardson, S. (1997): Material Well-Being and Human Well-Being. In Ackerman, F. – Kiron, D. – Godwin, N. R. – Harris, J. M. – Gallagher, K. (eds.): *Human Well-Being and Economic Goals.* Island Press, Washington DC., 9-26. pp. – (56) UNDP, United Nations Development Programme (1990): *Human Development Report.* Oxford University Press, New York – (57) UNDP, United Nations Development Programme (2004): *Human Development Report.* Oxford University Press, New York – (58) Waterman, A. S. (1993): Two Conceptions of Happiness: Contrasts of Personal Expressiveness Eudaimonia and Hedonic Enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology,* 64. 4. 678–691. pp. – (59) World Bank (1997): *World Development Report.* Oxford University Press, New York – (60) World Bank (2004): *World Development Report.* Oxford University Press, New York – (61) World Commission on Environment and Development (1987): *Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development.* United Nations, Brussels

THEORETICAL CONSIDERATIONS FOR THE HUNGARIAN WELL-BEING INDICATOR SYSTEM

By: Kelemen, Rita – Kincses, Áron

Keywords: well-being, indicator system, subjective variables, life satisfaction.

The conceptual framework of our research is fitted to considering well-being as a multi-dimensional phenomenon that can be difficult to squeeze into disciplinary frameworks. The well-being of people can be measured according to both objective and subjective factors. However, among these factors we can differentiate between individual and social factors. There is no universally accepted definition of well-being. In the literature, well-being is mentioned as an assessment, as an abstraction and as a dynamic status. In our view, well-being means the individual's mental and physical status influenced mutually by self, by his or her environment and by society. This status includes the person's general satisfaction with his or her own life, the conditions of his or her participation in the community, the objective quality and the subjective feeling of life. The well-being state is variable over time.

Reviewing the literature on well-being, it becomes clear that when constructing the Hungarian indicator system of well-being the goal is not to adopt a European indicator-system, but it is necessary to build and develop a new indicator system based on a structure that takes the Hungarian characteristics into account.

We accept the multi-dimensional objective list theory approach as the framework of a Hungarian indicator system. In our opinion, when collecting indicators for an indicator system, it is necessary to take the objective, subjective and self-reported indicators into account, referring to both horizontal and vertical (individuals, social groups and society at large) sections.

Based on our presented arguments, the above objectives can be comprehended by the separation of the following: material living conditions; work and leisure time; education, knowledge and skills; health; mental well-being; living environment and infrastructure; social capital and social participation; and social renewal.

INNOVATION IN VOCATIONAL TRAINING, AND THE IMPACT OF AGRICULTURAL TRAINING

By: Mezőszentgyörgyi, Dávid – Wayda, Imréné

Keywords: education, vocational training, agriculture, school, education.

Our study provides an overview of the evolution of agricultural training. Since 1965 there has been a law regulating training which has had an impact on agricultural vocational training. Vocational schools need the flexibility to adapt to change, even in situations where each diploma is based on different rules applies different training documents. We will continue to regard the preservation and strengthening of the agri-earning capacity of vocational agriculture as a priority. For this important new direction there will be a dual vocational training system, but care must be taken in the agri-specialty training courses as well.